

УДК 300.372.316

*Ганна Шевченко***АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ
ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ПРАКТИК**

Розглядаються особливості адаптації особистості до мінливої дійсності засобами ігрових практик, які є результатом нелінійної динаміки сучасної соціокультурної реальності та зазначається, що граїзація формує новий соціальний тип індивіда, створює нові програми комунікації, які дозволяють людям налагоджувати ефективну взаємодію для успішної адаптації в нових умовах. Аналізується проблематика «відчуження-привласнення» в контексті ігрових практик.

Ключові слова: особистість, адаптація, ігрові практики, граїзація, відчуження, привласнення, комунікація.

*Ganna Shevchenko***ADJUSTMENT OF THE PERSONALITY
IN THE MODERN TIMES BY MEANS OF GAME PRACTICES**

Covered are peculiarities of personality adjustment to the changeable reality by means of game practices, which are the results of non-linear dynamics of modern socio-cultural reality and it is indicated that gamification creates new communication programmes which allow people to set effective interaction for successful adjustment under new conditions. Analysed is the topic «alienation-assumption» through the distribution with new communication programmes, created by gamification, problems which are connected with the open-type society formation and, accordingly, by new role of the human who deals with structure and function games, which are in different tempo dimensions. It is stated that under conditions of Ukrainian society transformation the level of inner freedom of citizens enables to determine the effective forms of personality adjustment to the changeable reality.

Keywords: personality, adjustment, game practices, alienation, assumption, communication.

*Анна Шевченко***АДАПТАЦІЯ ЛІЧНОСТІ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОСТИ
ПОСРЕДСТВОМ ИГРОВЫХ ПРАКТИК**

Рассматриваются особенности адаптации личности к изменчивой действительности посредством игровых практик, которые являются результатом нелинейной динамики современной социокультурной реальности и отмечается, что играизация формирует новый социальный тип индивида, создает новые программы коммуникаций, которые позволяют людям эффективно взаимодействовать в процессе адаптации к новым условиям. Анализируется проблематика «отчуждения-присвоения» в контексте игровых практик.

Ключевые слова: личность, адаптация, игровые практики, играизация, отчуждение, присвоение, коммуникация.

Економічні, політичні, соціокультурні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, зумовлюють необхідність знаходити найбільш оптимальні шляхи адаптації особистості до умов нелінійного розвитку, ознаками якого є утвердження невизначеності, ірраціональності, значна негативна динаміка в наслідуванні культурних традицій, спонтанна активність самоорганізованих учасників гри соціальних структур, які здатні конструювати різні соціальні реальності, вибирати такі життєві стратегії, які дозволять індивіду активізувати власний творчий потенціал, гармонізувати взаємовідносини з іншими людьми та зробити навколишній світ більш гуманним.

В умовах трансформації українського суспільства рівень внутрішньої свободи громадян дозволяє визначити ефективні форми адаптації особистості до мінливої дійсності. Пластичне включення індивіда в динамічний соціум можливе завдяки різним формам самореалізації, найбільш ефективною з яких є «самореалізація-гра» [8, с. 113]. Ігрові практики стають все більш популярними в усьому світі. Руйнуються усталені стереотипи щодо двох антиподів – праці та гри. «Нині достатньо багато професійних діяльностей і різноманітні ігрові практики, які традиційно вважалися другорядним заняттям, не тільки зближуються, але й зливаються, утворюючи парадоксальний синтез. Цей новий процес ми назвали граїзація», – зазначає С. Кравченко [5, с. 270].

Граїзація стає результатом нелінійної динаміки соціокультурної реальності, більш відкритої, багатоманітної та невизначеної. У ситуації постійного вибору, прийняття рішень, намагання не пропустити свій шанс підштовхує людину до участі в різноманітних соціальних ігрових практиках, які виступають як чинник адаптації. Соціально-конструйовані типові ігрові практики транслюються практично в усі сфери життєдіяльності людини. В умовах «плинної» сучасності фіксований центр, що надає твердості структурам, зникає, а «дозволяє гру – люфт елементів всередині форми як цілого» [3, с. 352]. Тому соціальні актори з нечітко визначеними функціями вдаються до гри. Продуктом гри структур є не тільки матеріальне, а також знаки й образи, які відірвані за змістом від конкретних першообразів, тобто симулякри, що виконують роль «вторинного виробництва реальності через гру знакових кодів» [5, с. 272].

Граїзацію можна розглядати як чинник конструювання та підтримки віртуальної реальності, в яку все більше занурюється сучасна людина. Виробництво і розповсюдження знаків, які не мають ні культурної, ні історичної основи сприяє тому, що люди формують і засвоюють фетиші, віртуальні у своїй основі. Знання, засвоєні у вигляді симулякрів і віртуальних фетишів, на думку Ж. Бодріяра, не можуть слугувати параметрами порядку і стабільності [2].

Про те, що новий світ соціальної реальності стає для соціальних агентів більш значущим та про те, що люди не тільки живуть поряд в одному світі, а активно беруть участь у бутті один одного, наголошують П. Бергер та Т. Лукман. Аналіз глобалізаційних процесів, що сприяли глибоким змінам у комунікативній сфері суспільства та підсилили вплив засобів масової комунікації на поведінку людей, формують новий соціальний простір, що потребує нових засобів адаптації, простежуємо в роботах Г. Дебора, Ж. Бодріяра, Д. Ваттімо, М. Кастельса, Н. Лумана, М. Маклюєна, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера та ін.

Для побудови комунікативного простору сьогодення важливими є категорії «Свій» та «Чужий», дослідження яких зафіксовано в роздумах М. Бубера, Е. Левінаса, К. Мальцевої, С. Франка та ін. Комунікативна взаємодія між людьми містить у собі потужний потенціал щодо змін і, одночасно, можливість збереження історичного досвіду, зразків поведінки, національних традицій, які мають конкретне втілення в процесі адаптації засобами сучасних комунікативних кодів.

Аналізу нового соціального порядку, основними ознаками якого стали внутрішньосистемна невизначеність, хаос, парадоксальність буття суспільства спектаклю та парадоксальність буття людини присвятили свої роботи Д. Белл, У. Бек, П. Бергер, В. Бех, Г. Дебор, Ж. Дерріда, П. Козловський, С. Кравченко, Е. Ласло, В. Лук'янець, Г. Несторенко, О. Панарін, І. Пригожин, П. Сорокін, І. Стенгерс, Ж. Тоценко, Г. Хакен та багато інших дослідників.

Зважаючи на актуальність зазначеної проблематики, метою статті є дослідження новітніх соціальних тенденцій щодо адаптації індивіда в сучасному динамічному світі, зокрема, засобами ігрових практик.

Граїзацію С. Кравченко розглядає як складну структуру, яка включає в себе проникнення гри, непередбачуваних елементів у повсякденність, у різноманітні, конкретні життєві стратегії та за допомогою саморефлексії дозволяє індивідам ефективно виконувати соціальні ролі й успішно адаптуватися до соціуму. З одного боку, граїзація стає новим типом раціональності, «фактором порядку, породженого з хаосу», «перепланує» функції провідних соціальних інститутів в умовах невизначеності та інституціональних ризиків. А з іншого боку, – граїзація є ірраціональною раціональністю, яка дегуманізує людські стосунки, підсилює відчуження. Суть нелінійного розвитку соціальної реальності складають симулякри й симуляції, які й зумовлюють необхідність у граїзації.

Багато людей не володіють достатнім творчим потенціалом та критичним сприйняттям симулякрів, тому бездумно споживаючи їх перетворюються на об'єктів маніпуляції та виконують роль «масовки». У повсякденності на поведінку людей значний вплив здійснюється «важливими іншими» та «граїзованим хором». Відповідно, сучасне суспільство формує новий соціальний тип «граїзованого індивіда», багатоманітного й амбівалентного. «Граїзований хор», на думку Кравченко, стає «новою масою відкритого типу», яка орієнтується на певний вибір тієї чи іншої системи цінностей і знаків в процесі адаптації до мінливої сучасності, на отримання якомога більше життєвих благ [5, с. 274].

Соціальна динаміка зумовлює стрімку переоцінку «значимих інших», які втрачають свої позиції, авторитет, і, щоб зберегти свій вплив, роблять спроби самореалізуватися в інших сферах, або поповнюють «хор», яким маніпулюють вже нові «важливі інші». Члени граїзованих мас відкритого типу втягуються у віртуальну спекталізовану взаємодію, яка може відбуватися не тільки в межах певної спільноти, а й на глобальному рівні. Крім того, через пошук «інваріантів буття», граїзація здатна до самотворення систем аутопоезису з внутрішньо-системною невизначеністю та сприяє появі комунікативних практик відкритого типу, в яких особлива роль відводиться рефлексії неказаного, незробленого [7].

Наслідками гри структур є не тільки матеріальне, а й симулякри, відірвані від першообразів, саме тому індивідам іноді надзвичайно складно адаптуватися до реальності, зміст якої визначається багаточисельними фальсифікованими копіями. Перспектива відкривається у налагодженні ефективних комунікацій. У комунікації варто розрізняти дві її форми, а саме – комунікативну дію, з одного боку, а з іншого – дискурс, в якому до уваги беруться тільки мовні висловлювання, а їх позамовні прояви, стан учасників, їх переживання, вчинки не стають складовими дискурсу. Особливо необхідно зосередити

увагу на комунікативній дії, де поряд з мовними виразами існують вчинки людей, переживання, дії, тобто розглядати комунікативну дію як конкретно-історичний процес виробництва соціальної реальності, як символічно опосередковану інтеракцію, що формує систему відліку для розуміння того, що відбувається, для конструювання його як предмета пізнання та привласнюючої життєдіяльності людини в процесі адаптації. Діалогічна комунікативна природа буття-з-іншим відкриває безмежні можливості комунікації та сприяє досягненню консенсусу як у суспільстві, так і між окремими індивідами та групами. Перебуваючи в системі комунікації поряд з іншим буттям, людина відкриває доступ до контексту власного життєвого світу та можливість до критичної рефлексії, що сприяє його вчасній корекції, відповідно до запитів сучасності.

Протидіяти тотальній раціоналізації життєвого світу сучасної людини можливо через набуття комунікативної компетенції в процесі соціальної адаптації, виховуючи в собі внутрішній спротив колонізації повсякденного життя. Комунікація сьогодні є універсальною реальністю суспільного буття. В умовах розбудови демократичної держави українська спільнота має усвідомити важливість рефлексивного контролю за процесом комунікацій у повсякденному соціальному житті та досягти взаєморозуміння через дискурс, що є практикою комунікативних взаємин для досягнення порозуміння, обопільної згоди та соціальної злагоди, тому ухвалення кінцевих рішень має включати елементи публічних дебатів, полеміки перед тим, як реалізувати їх у соціумі. Отже, потрібно наголосити на особливій ролі рефлексивності в мінімізації негативних наслідків сучасних ризиків, які пов'язані з небезпеками як теперішнього, так і майбутнього, самотворенні себе і розвитку суспільства, формуванні життєвих орієнтацій і цінностей.

Нові інформаційні та мультимедійні технології стають все більш інтерактивними, що дозволяє людині впливати на характер соціальної взаємодії в межах ігрових практик та змінювати їх. Завдяки новітнім комп'ютерним технологіям творчі особистості мають можливість створювати альтернативні культурні простори, де можуть відкрито висвітлювати власні переконання, реалізовувати проекти, надаючи їм бажаної форми та змісту всупереч владній політиці. Незважаючи на те, що створюються достатньо ефективні способи протидії тотальній спектуалізації людської життєдіяльності, все ще складно оцінити можливості медіа-світів та комп'ютерних світів кібер-простору на зміну людських типів, спрогнозувати особливості розвитку подальшого зв'язку зі спектаклем. У суспільстві нелінійного типу граїзація формує здатність соціуму до саморефлексії та самотворення. Єдина система знань, фіксований стрижень текстів, однозначність трактування змінюється плюралізмом змісту текстів, квазісказаним аутопоезисом соціальних акторів, що стає основою сучасних комунікативних практик.

Теперішній «технократичний дискурс» має мультивекторний вплив на усі сфери життєдіяльності, включаючи сферу соціокультурної комунікації, що формує наше сьогоднішнє світосприйняття, світорозуміння та світовідношення. Тому важливим завданням сучасності залишається створення можливостей для людства подолати стан відчуженості, вийти за межі суб'єкт-об'єктного відношення оцінки людського буття, врахувати його екзистенційні виміри та можливість брати участь у духовному житті. Таким чином, монологізму людського буття, як альтернатива, може бути протиставлена діалогічна комунікативна природа буття-з-іншим, діалогічна зустріч «Я» і «Ти», де відкривається «таємниця» іншого, в результаті чого людина зберігає свою самоцінність, іншу людину не розглядає як об'єкт, а сприймає як рівноправного супутника спільного буття.

Ігрові практики включаються в різноманітні види життєдіяльності, при цьому самі структури переходять у стан гри з нечітко визначеними функціями. Граїзація стає результатом нелінійної динаміки соціокультурної реальності, більш відкритої, багатоманітної та невизначеної. Ситуація постійного вибору підштовхує людину до участі в різноманітних соціальних ігрових практиках, які виступають як чинника адаптації. Граїзація сприяє процесам самоорганізації, упорядкування різноспрямованих дій соціальних акторів як для подолання, так і для попередження негативних наслідків нелінійної соціокультурної динаміки, яка містить у собі ризики зростання явища відчуження.

На сьогодні відчуження переміщується у сферу «не-роботи», бездіяльності. Зростання вільного часу, дозвілля, «не-роботи», гри можна розцінювати не як звільнення від праці, а як діяльність, що спрямована на створення спектаклів, на подальше відчуження людини від продуктів своєї діяльності, на участь у різноманітних ігрових практиках.

Умови життєвої невизначеності, ситуації вибору альтернатив підштовхують індивіда до соціальних дій, пов'язаних із підвищеними ризиками, підсилюють віру у щасливий випадок, раптовий успіх, долю, силу магів, які швидко позбавлять від проблем, містифікують свідомість. Ігрові практики спрощують застосування відомих захисних механізмів, дозволяють зменшити психологічну напругу, тривогу через реальні події, які можуть витіснитися, заперечуватися, замінюватися симулякрами в очікуванні щасливого випадку, шансів на успіх, який можливо отримати, беручи участь у різноманітних ігрових соціальних практиках. В таких умовах граїзація виступає регулятором соціальної дійсності та чинником адаптації до неї [6].

У процесі життєдіяльності люди як привласнюють, так і відчужують результати власної самореалізації. Важливою передумовою успішної привласнюючої життєдіяльності людини є збіг особистих життєвих цілей та суспільних інтересів. Успішна соціальна адаптація надає можливості для вільного різнобічного розвитку особистості й формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію, тим самим сприяє самовизначенню, самоідентифікації, інтеграції у спільноту та становленню індивіда як суб'єкта привласнення. Особистісна самоідентифікація являє собою складну систему самопізнання й самооцінки. Соціальна самоідентифікація виступає як основа для визначення життєвих стратегій у взаємовідносинах із соціальним оточенням у процесі адаптації. У самоідентифікації суб'єкта індивідуального привласнення значну роль відіграє світогляд як форма суспільного самовизначення особистості, що створює, систематизує, окреслює світ власного, з чого потім розпочинається привласнення, його розвиток та вдосконалення.

Визначаючи цілі, розробляючи плани щодо успішної адаптації та обираючи засоби їх реалізації, людина налаштовує себе на творення нового, на процес привласнення, активізуючи, таким чином, свою інтелектуальну, фізичну енергію, духовні сили й почуття. Важливим моментом на цьому шляху є вміння людини виділяти себе із дійсності, абстрагуватися від навколишнього світу речей, осмислювати себе в ролі суб'єкта життя в контексті подій повсякденності, виділити себе з «граїзованого хору» як неповторного суб'єкта самопізнання, самовизначення та самоідентифікації в умовах плюралізації суспільства і його інституціональних структур.

На сьогодні актуалізуються питання про елементи механізму індивідуального привласнення в умовах нової соціальної реальності, в умовах гри структур, де «ні сім'я, ні церква, ні держава самі по собі неспроможні забезпечити функціонування індивідуального привласнення» [4, с. 195]. У громадянському суспільстві великої сили набувають політичні партії та громадські організації. Саме їх діяльність, точніше взаємодія, сприяють наближенню інтересів особи й суспільства, доповнюють елементи соціального механізму привласнення та стають на заваді тотальному домінуванню над особистістю. Нові елементи не відмінюють дію таких механізмів привласнення, як сім'я, церква, держава тощо. Вони виникають і розвиваються поряд з ними, активно взаємодіють та змінюють характер цієї взаємодії, сприяють самовизначенню, саморозвитку особи без зовнішнього тиску та стабілізують, гармонізують її існування, прискорюють процеси адаптації.

Отже, еволюція соціального механізму індивідуального привласнення відбувається в контексті самовизначення та адаптації особи до нової соціальної реальності, до нових, більш досконалих форм сучасних комунікацій, що вимагає високої самоорганізації та особистої відповідальності.

Суверенізація меж привласнення людьми засобів до життя забезпечує адаптацію та самовизначення особистості в процесі привласнюючої життєдіяльності, вдосконалення меж власного. Суверенні дії суб'єкта привласнення поділяють світ на два полюси: власний і чужий. Усвідомлення своїх можливостей, окреслення чітких меж свого допомагає дистанціюватися від чужого й нічийного та з повагою ставитися до нього. Гуманізація суспільної й особистої форм привласнення, як завершального етапу формування соціального механізму індивідуального привласнення, має супроводжуватися посиленням соціальної відповідальності держави перед особою і суспільством за збереження добробуту своїх громадян. Привласнення є не просто антиподом відчуження, а намаганням кожного громадянина перетворити свій творчий потенціал у прийнятні громадянські форми суспільного співжиття, у наданні власній життєдіяльності не тільки доцільного, а й осмисленого характеру в процесі соціальної адаптації та досягненні життєвого успіху й комфорту. У сучасному світі зусилля індивіда спрямовуються саме на самовизначення та адаптацію в нових умовах, на те, щоб «зродити рідке твердим, надати форму безформенному», позбутися невизначеності та тривоги за непередбачуване майбутнє [1, с. 91].

Маючи багато різноманітних ідей, намірів, тільки через самовизначення в процесі соціальної адаптації людина отримує прийнятну для неї програму дій та починає творити нову «тверду» реальність, щоб не опинитися на полюсі відчуження. Процес самовизначення тісно пов'язаний із самопізнанням особистості, а самопізнання включає в себе формування характеристик, що складаються у певну самооцінку людиною самої себе. Самооцінка індивіда формується на основі самоаналізу власних вчинків і об'єктивних результатів своєї діяльності, а також внаслідок зіставлення своєї поведінки з поведінкою людей і життєвих цілей зі свого оточення, що дозволяє йому підсумовувати і, якщо необхідно, вносити корективи у свої дії в процесі адаптації в умовах «плинної сучасності».

Отже, еволюція соціального механізму індивідуального привласнення відбувається в контексті адаптації особи до нової соціальної реальності, до нових, більш досконалих форм сучасних комунікацій, що вимагає високої самоорганізації та особистої відповідальності. У процесі адаптації та самовизначення особистості відбувається вдосконалення меж власного і свого, формування нової системи соціальних зв'язків, соціальної солідарності, громадської активності, довіри та більш досконалих форм сучасних комунікацій для досягнення порозуміння. Граїзація створює нові програми комунікації, які дозволяють соціальним акторам налагоджувати ефективну взаємодію для успішної адаптації в нових умовах, що визначається грою знакових кодів.

На сьогодні багато видів професійної діяльності та різноманітні ігрові практики не просто зближуються, а зливаються, відтворюють нову динаміку соціальної реальності, розповсюджуються на нові сфери життєдіяльності, залишаючи поза межами граїзації все менше окремих видів діяльності людини, наприклад, таких як складні технологічні процеси, наукові дослідження тощо. Граїзація починає активно руйнувати традиційні соціальні практики, суттєво впливати на усі сфери людської життєдіяльності, сприяє формуванню інноваційних соціальних практик, які суттєво розширюють межі свободи індивіда, активізують творчий потенціал. Ігрові практики сприяють досягненню життєвого успіху, засобами гри зі знаковими кодами впливають на споживання благ і послуг багаточисельних мас людей та формування стилю життя. Проте варто зазначити, що граїзація може нівелювати учасників ігрових соціальних практик до рівня технічного ресурсу, об'єктів маніпуляцій «значущими іншими», дегуманізувати людські відносини та підсилювати явища відчуження.

Таким чином, адаптація особи в контексті ігрових практик пов'язана з механізмом соціокультурної динаміки нелінійного характеру, а дослідження нових засобів адаптації особистості, обумовлених переходом суспільства до нелінійного розвитку, залишається актуальною соціально-філософською проблемою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман ; [пер. с англ. под. ред. Ю. В. Асочакова]. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Ж. Бодріяр ; [пер. з французької Л. Кононовича]. – Львів : Кальварія, 2004. – 376 с.
3. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук / Жак Деррида. Письмо и различие. – Академический проект. – СПб., 2000. – С. 352–368.
4. Коцюбинський В. Й. Привласнення як феномен становлення громадянського суспільства (Соціально-філософський аналіз) : монографія / В. Й. Коцюбинський. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 385 с.
5. Кравченко С. А. Играизация общества: блага и проблемы / С. А. Кравченко // Сборник научно-популярных статей – победителей конкурса РФФИ 2007 года. Выпуск 11 : [под ред. Члена-корреспондента РАН В. И. Конова]. – М. : Октопус – Природа. 2008. – С. 270–276.
6. Кравченко С. А. Нелинейная социокультурная динамика : играизационный поход : монография / С. А. Кравченко. Моск. гос. ин-т межд. отношений (ун-т) МИД России, каф. социологии. – М. : МГИМО-Университет, 2006. – 172 с.
7. Лума Н. Медиа коммуникации. / Н. Луман ; [пер. с нем. А. Глухов, О. Никифоров]. – М. : «Логос», 2005. – 280 с.
8. Нестеренко Г. О. Особистість у нелінійному суспільстві : [монографія] / Г. О. Нестеренко . – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри соціальної роботи Чернігівського державного інституту економіки і управління, протокол № 6 від 17 грудня 2013 р.